

Gunnar Eliasson

Docent, Sveriges Industriförbund

Det aktuella ekonomiska läget

Inledning

Ordet konjunktur representerar i vardagsspråket någonting ganska diffust och obestämt, "någonting" som svänger upp och ned i ett regelbundet mönster kring en trend, som under hela efterkrigstiden varit uppåtriktad. Vi brukar mäta konjunkturen med en samling variabler: resursutnyttjandegrad (sysselsättning, tillväxt i maskinkapacitet i industrin), tillväxt i industriproduktionen, bruttonationalprodukten (BNP) o s v.

Problemet är att många av dessa variabler beskriver det inre av ett komplext ekonomiskt bokföringssystem, som knappast kan ha intresse för andra än dem som sysslar med sådana detaljer till vardags. Varför är maskinutnyttjandegraden eller bristen på utbildad arbetskraft i verkstadsindustrin intressant för oss? Varför bryr vi oss om tillväxttakten i BNP, ett begrepp som det över huvud taget är mycket svårt att få grepp om?

Det första steget blir alltså att bestämma sig för vad man är intresserad av. Och vi finner då snart att det finns väldigt många "konjunkturer". Det finns en

internationell konjunktur. Sverige har en konjunktur. Varje företag har sin konjunktur. Vi har var och en vår egen lilla konjunktur, och vi mäter och uppfattar den på mycket olika sätt.

Som i alla andra sammanhang blir en analys en ganska meningslös tankeexercis om man inte har något slags *beslutsproblem* i bakhuvudet, som hjälper till att sortera ut vad som är väsentligt.

Jag tänker välja *sysselsättningen* som huvudtema (vad vi är intresserade av) för min föreläsning här i dag. Jag tror inte vi skall få svårt att komma överens om att sysselsättningen är en viktig och intressant konjunkturvariabel. Däremot är det inte alls så självklart *på vilket sätt* sysselsättningen bör intressera oss. Jag tänkte avsluta med ett förslag (ett "beslut") om vilken ekonomisk politik som bör föras, för att sysselsättningen – och även andra delar av konjunkturen – skall utvecklas på det sätt vi vill.

Men innan vi kommit så långt måste ni finna er i att lyssna till något av den standardrepertoar, som ingår i varje konjunkturföreläsning. Den är sorterad för att leda fram till mina slutsatser.

A. Jag tänkte börja med att försöka illustrera hur *regelbundet* konjunkturförloppet trots allt är, *trots* de kriser (oljekrisen, inflationskrisen o s v) som världsekonomin sägs ha gått igenom se senaste åren.

B. Jag tar sedan upp det undantag, det mönsterbrott, vi upplevt hittills under denna konjunkturavmattning, nämligen sysselsättningen och företagens benägenhet att internt kvarhålla arbetskraft trots minskande produktion.

C. Efter en kort utveckling kring arbetslöshetsmåttet som sådant och en jämförelse mellan Sverige och USA, försöker jag sedan förklara den speciella svenska utvecklingen med hjälp av den förbättring i företagets vinstsituation som ägde rum 1973/74.

D. Den centrala frågan blir slutligen hur långsiktigt hållbart det nuvarande gynnsamma sysselsättningsläget är. Kvarhållande av folk, som inte behövs, i

produktionssystemet tär hårt på företagens vinster och likviditet. Därmed är vi inne på den slutliga bedömningsfrågan om den svenska konjunkturen på normalt sätt kommer att följa den internationella och när den internationella konjunkturen vänder – samt vad vi kan göra om utvecklingen hotar att ta ett mindre önskvärt förlopp.

Konjunkturförloppets regelbundenheter

Vi kan rent mekaniskt dela upp ett cykliskt förlopp i tre komponenter. (Det finns datorprogram för sådant.) Låt oss tänka oss industriproduktionen som en intressant konjunkturvariabel.

- ① En frekvens (= periodisering)
- ② En amplitud (= svängningens styrka)
- ③ En trend

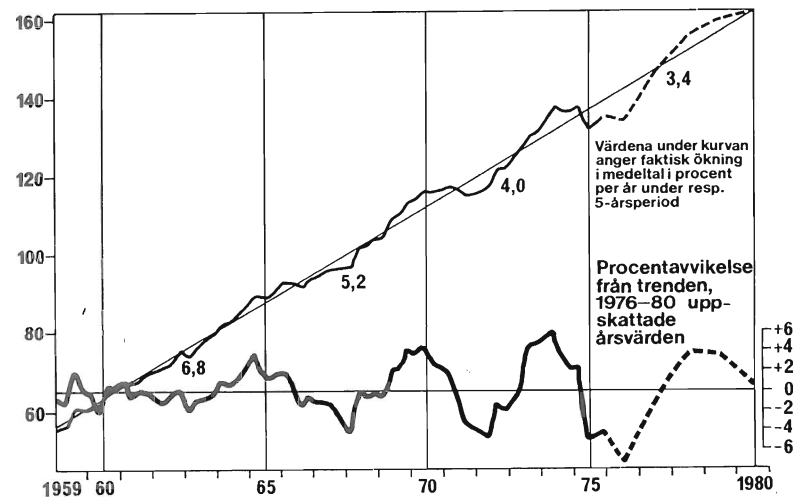
Vi vet att *frekvensen* hittills varit *mycket stabil* över tiden; exakt varför vet vi inte. Varken den s k oljekrisen eller de extremt inflationistiska förhållanden, som kännetecknat de senaste åren, tycks ha påverkat frekvensen i någon större utsträckning. Detta gäller inte bara Sverige utan flertalet industriländer.

Amplituden har vi dålig kontroll över. Här spelar inte minst den ekonomiska politiken in – i teorin som försvagare; i praktiken tyvärr som förstärkare, tycks det. Den allmänna bilden är att amplituden förstärkts under 70-talet.

Trenden är besvärlig att få grepp om. Den statliga långtidsutredningen (LU) har ägnat många månår åt att kalkylera fram den. Det är dock märkligt hur snyggt och prydligt industriproduktionen i Sverige svängt i 4 à 5 års cykler kring en linjär trend sedan 1959. Behöver vi en långtidsutredning för att projicera förloppet fram till 1980?

Låt oss stanna en stund vid industriproduktionen i diagram I. En linjär trend innebär en långsiktigt sjunkande procentuell tillväxt. Är detta en rimlig

Diagram I. Industriproduktionens utveckling 1959–80. Industriproduktionsindex, säsongrensade kvartalsdata, 1968 = 100.



Källa: Jan Bröms & Ola Virin: "Problem i LU – sänkt tillväxt?", Ekonomisk utredningsrapport A 20, Sveriges Industriförbund, februari 1976.

fortsättning på svensk industris växthistoria? Den faktiska utvecklingen har under 15 år fluktuerat runt denna trend med en *stabil* period på $4\frac{1}{2}$ à 5 år, men svängningarnas styrka har hela tiden förstärkts. Är en fortsatt förstärkning av svängningens styrka rimlig att vänta sig? En sådan prognos kontrasterar under alla omständigheter bjärt mot de stora ord om vår förmåga att kontrollera konjunkturförloppet med hjälp av ekonomisk politik som blev allmänt talesätt mot 60-talets slut.

För perioden 1976–80 har vi dragit ut trenden och mönstret i diagrammet. Det innebär i själva verket en ganska dyster utveckling för oss svenskar, som vant oss vid en snabb tillväxt i materiell levnadsstandard, åtminstone före skatt. Hur sannolik är denna utveckling?

LU räknar i sina kalkyler med en uppåtriktad brytning av mönstret, nästan en återgång till 60-talets

tillväxttakter. Industriförbundet har nyligen publicerat en liten diskussionsbok kring LUs problem* och då särskilt denna tillväxttrend. Diskussionen på min avdelning (där boken skrevs) om vad som skulle hända framöver var ganska splittrad och slutformuleringen blev ingen slutsats alls. Trenden är ganska svår att få grepp om.

I en specialstudie som delvis kommer att presenteras i "Industrikonjunkturen" denna vår har vi gjort ytterligare enkla kalkyler av detta slag över längre perioder och för andra länder. Det visar sig härvid att den nedåtriktade trenden i tillväxttalen gäller sedan 60-talets början. Under 50-talet hade vi en uppåtriktad tendens och starkare fluktuationer. Det skall dessutom påpekas att denna trendutveckling (uppåt under 50-talet och nedåt sedan 60-talets början) även gäller flera europeiska länder, som England och Tyskland, med vilka vi dessutom tycks svänga starkt och stabilt i takt även om amplitudens styrka skiljer sig mellan länderna.

Detta är grova mekaniska mätningar. De förklarar inte särskilt mycket. De manar till försiktighet när det gäller att projicera trender och konjunktorens styrka. Däremot har tidsmönstret (frekvensen) varit så stabilt att det skall till övertygande argument innan vi går ifrån det.

Vår prognosteknik i "Industrikonjunkturen" är att projicera utvecklingen efter detta tidsmönster och sedan fråga oss vilka skäl som finns för avvikelser.

Arbetsmarknaden — ett undantag

Detta stabila tidsmönster säger oss att industrikonjunkturen i Sverige mätt som avvikelser kring trenden i diagram I eller med konjunkturbarometerns kapacitetsutnyttjandediagram kommer att "bottna" ungefär vid mitten av detta år och sedan sakta sega sig uppåt mot en topp någon gång 1978.

* Bröms & Virin: "Problem i LU — sänkt tillväxt?" Ekonomisk Utredningsrapport A 20, Sveriges Industriförbund, 1976.

Konsekvenserna för arbetsmarknaden kommer enligt ett traditionellt mönster att släpa efter ca 1/2 år. Problemet för oss konjunkturbedömare är att *sysselsättningsmönstret brutits* i denna konjunkturavmattning. Industrisysselsättningen är fortfarande hög *trots* ett dramatiskt fall i vinstmarginaler (diagram II, sid 18) och industriproduktion. Ingen kan tillfredsställande förklara varför, och generella hänvisningar till de s k Åmanlagarna tror jag till största delen är tagna ur luften. Ett nyanställningsstopp på bred front, som inte regleras av dessa lagar, skulle snabbt ha höjt arbetslösheten inom industrin. Det gäller alltså att förklara varför företagen frivilligt avstått från att anpassa sysselsättningen till produktionsnivån.

Det rör sig sannolikt om en medveten *vilja* (planering) hos företagen att hålla arbetskraften kvar över konjunkturcykeln. Denna typ av konjunkturplanering är normalt mycket rationell hos välkonsoliderade företag i en växande marknad. Det kostar att nyanställa folk, när konjunkturen vänder, samtidigt med alla andra företag. Det är inte bara lönerna som går upp. Man förlorar de mest lukrativa orderna, om man inte kan leverera. Kan man producera på lager underlättas beslutet avsevärt. I ett välskött företag finns det dessutom stora möjligheter att använda personalen till underhållsarbeten eller vidareutbilda personalen under konjunktursvackan. Allt detta bidrar till ökad försäljning och flexibilitet när efterfrågeuppsvinget kommer. Subventioner och bidrag från det offentliga hjälper naturligtvis till att stimulera denna typ av rationell planering. Jag fäster en viss vikt vid dessa faktorer, som en förklaring till den mönsterändring i sysselsättningscykeln som vi observerat. Vi kan konstatera att de svenska företagen hittills skött sysselsättningspolitiken i Sverige på ett föredömligt sätt och att de för detta vore värda några ord av beröm från statsmakternas sida.

Enligt Industriförbundets senaste planenkät (som mer utförligt kommer att redovisas i vårens nummer av "Industrikonjunkturen") rapporterade våra 250

största företag att de under 1975 kunde ha höjt produktionen med i medeltal 10 % utan några nyanställningar. Till detta kommer en extrem överuppbbyggnad av färdigvarulagren, som vi uppskattar till ca 5 mrd kr eller mellan 5 och 10 % av industrins produktionsvärde. En situation som denna är hållbar endast under en kortare period. Den tär hårt på företagens likviditetsresurser, som i och för sig var mycket goda under 1975 men inte desto mindre är begränsade.

En betydande del av konjunkturedgångens sysselsättningseffekter har alltså redan träffat Sverige, men *arbetslösheten har hittills hållits intern inom företagen* och ej slagit igenom i våra officiella siffror. Jag kunde naturligtvis ha använt min 10 %-siffra för att åstadkomma en betydande propagandistisk effekt, men jag skall avstå från detta, eftersom vi trots allt bara har en enda punktuppskattning att falla tillbaka på och ingen statistik, som belyser hur stor motsvarande interna överskottsarbetskraft är under ett normalt konjunkturår.

Jämförelse Sverige – USA

Siffran antyder dock en delförklaring till de stora skillnader i de officiella arbetslöshetstalen, som gäller mellan t ex USA och Sverige. Enligt flera studier under de allra senaste åren* tillhörde en mycket stor del av den registrerade arbetslösheten i USA (nästan 60 % av alla som under 1974 blivit arbetslösa) kategorin temporärt permitterade, som inom kort väntade sig få tillbaka *sitt tidigare arbete*. I USA har man ett arbetslöshetsförsäkringssystem där (den federala) staten bär huvuddelen av kostnaden för försäkringen. Ett sådant system innebär självfallet ett starkt incitament för både företag och anställda att klara kortfristiga minskningar i arbetskraftsbehovet genom temporära permitteringar, alltså raka motsatsen till utvecklingen i Sverige under denna konjunkturavmattning.

* Bl a en av Martin Feldstein från Harvard University, som publicerats i Brookings Economic Activity Papers.

Det är också ganska väl klarlagt i en serie artiklar¹ under de senaste åren att medellängden på arbetslöshetsperioden är mycket kortare i USA än i Sverige. Ett relativt sett större antal människor passerar alltså igenom stadiet arbetslöshet per år i USA jämfört med Sverige under likartade konjunkturförhållanden. Denna skillnad i "turnover" förklarade nästan hela skillnaden i arbetslöshetsprocenten mellan de två länderna under andra delen av 60-talet. I gengäld har den amerikanske arbetaren mycket lättare (i medeltal) att finna ett nytt jobb efter en arbetslöshetsperiod. Enligt en annan studie² ökar arbetslöshetsperiodens längd endast obetydligt från 20 år och uppåt, medan den i Sverige stadigt växer med den arbetslöses ålder. I genomsnitt tycks alltså de negativa konsekvenserna av arbetslöshet för individen vara större i Sverige än i USA. I gengäld är det relativt sett färre som hamnar i arbetslöshet.

I de refererade undersökningarna dras genomgående slutsatsen att den svenska satsningen på *trygghet i den anställning man råkar ha* gått ut över arbetsmarknadens funktion att effektivt fördela arbetskraften på de uppgifter som passar individerna bäst. Har man jobb har man större chans att få behålla det. Har man inget jobb, har man svårare att få ett (ungdoms- och äldre arbetslösheten). Vill man byta jobb därför att man inte trivs, därför att man anser sig få för dåligt betalt o s v är det lättare att byta i USA. En mindre grupp råkar alltså ut för en större del av den totala arbetslösheten i Sverige än i USA. Risker är dessutom att en större andel människor sitter på "fel" jobb utifrån både sina egna och arbetsgivarens värderingar i Sverige än i USA. Såväl Barret & Södersten som Flanagan är också mycket noggranna

¹ Se t ex Flanagan: "The U S Phillips curve and international unemployment rate differentials", The American Economic Review, mars 1973, och Nancy Smith Barret: "The U S Phillips curve and international unemployment rate differentials: comment", The American Economic Review, mars 1975.

² Barret & Södersten: "Unemployment flows, welfare and labour market efficiency in Sweden and in the United States", Swedish Journal of Economics, 1975.

med att påpeka att de låga, officiella arbetslöshetstalen i Sverige inte utan vidare kan tolkas som ett tecken på högre välfärd än de högre arbetslöshetstalen i USA.

Vinster, konjunkturoptimism och intern sysselsättningsplanering

Vi kan kanske konstatera att den svenska sysselsättningspolitiken medvetet riktats in mot större trygghet i det jobb man råkar ha på bekostnad av den naturliga rörligheten på arbetsmarknaden.

I det mer korta perspektivet kan vi också notera att politiken i denna konjunktursvacka medvetet riktats in på att förlägga arbetslösheten inom företagen snarare än öppet i den officiella statistiken. Här har man alltså lyckats över all förväntan. Men jag vill betona att detta resultat kan vara tillfälligt och förmodligen inte kommit till stånd utan en helt ny inställning från företagens sida. Basen för denna positiva attityd från företagen kan inte ha varit annat än de senaste årens goda vinstår och de därav följande optimistiska framtidsförväntningarna i kombination med – under 1975 – mycket goda, likvida resurser – också dessa beroende av de tidigare vinståren.

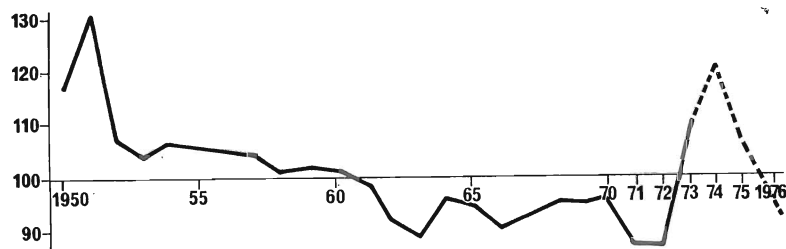


Diagram II. Vinstmarginalerna i industrin 1950-73 samt uppskattade värden 1974-76. Index 100 = medelvärde för vinstmarginalerna 1950-72.

Det finns dock ett orosmoln på horisonten. Den förbryllande ändring som vi haft i sysselsättningsmönstret i Sverige observerades även i USA 1974/75. Den höjning av arbetslöshetstalen, som alla

väntade på, dröjde längre än normalt. Därefter mer än fördubblades arbetslösheten under loppet av tre kvartal. Jag vill nämna detta mest som en varning för att vi inte skall dra för stora växlar på den optimistiska men ovanliga statistik vi för närvarande läser av. Den kan vara fel och den kan ändra sig plötsligt.

Höjningen av arbetslösheten i USA inträffade alldeles efter ett kraftigt ras i företagens vinstmarginaler – och i denna korrelation tror jag, som sagt, vi kan finna den väsentliga förklaringen till vad som inträffat i Sverige. Åren 1973/74 innebar för svensk industri vidkommande en markant brytning av en dyster vinstutveckling under 15 år. Brytningen var avsevärt mer markerad än motsvarande utveckling i tex USA. Det är för mig helt självklart att detta förlopp även fick ett mycket positivt inflytande på stämningssläget i näringslivet i Sverige, även om större delen av vinstökningen visade sig vara inflationsluft. Den ökande optimismen om framtiden förklarar sannolikt en stor del av den ökade viljan att hålla kvar arbetskraften i företagen i större utsträckning än normalt för konjunkturförloppet. Den förklarar sannolikt också inte bara det expansiva avtalsresultatet för 1975 och 1976 utan även den höga löneglidningen som företagen själva tillät under 1975. Lönekostnadsutvecklingen i Sverige 1975 och 1976 ligger exceptionellt högt bland industriländerna och den kommer förmodligen att radera ut större delen av vinstpuckeln 1973/74 i ett medelvärde som beräknas på perioden 1973-77. Den hade inte kommit till stånd i tillnärmelsevis samma utsträckning om företagen haft en realistisk bedömning av konjunkturutsikterna, framför allt prisutsikterna.

De sifferkombinationer, som för närvarande gäller för den svenska industrin, är så extrema att de snarast talar för att något är fel i statistiken. 22 % upp i lönekostnader 1975. Ytterst blygsamma prishöjningar på industrivaror, speciellt i jämförelse med de prisförväntningar som arbetades in i företagens budgetar för 1975. Negativa produktions- och produktivitetsförändringar. Även med korrigering för grova

statistikfel är den förlängning vi nu ser för 1976 inte en hållbar sifferkonstellation för sysselsättningsvariabeln. Vinster och internt kassainflöde har fallit dramatiskt under 1975 och likviditeten har klarats genom mycket omfattande upplåning, särskilt utomlands, för att finansiera en våldsam färdigvarulageruppbyggnad och en för hög personalbemanning i förhållande till vad som behövs för produktionen.

Förr eller senare händer något med såväl förväntningar som likviditeten och här tror jag vi har kärnfrågan för den politik som avser att få omedelbara effekter på sysselsättningen. Se till att företagen inte behöver känna sig tvingade att ta till överdrivna garderingar på likviditetssidan när problemet någon gång under 1976 ställs på sin spets. Det gör det om inte en snabb ändring av det internationella konjunkturläget inträffar dessförinnan. Hur stor är sannolikheten att så skall ske?

Jag skall försöka hjälpa till med att ge en så realistisk prognos som möjligt för den närmaste framtiden, och det är förmodligen den mest optimistiska prognosen på marknaden just nu.

Världskonjunkturen

Jag nämnde tidigare att tidsfrekvensen tycks vara en stabil faktor i konjunkturförloppet som vi kan lita på, även om vi inte exakt vet varför. På sysselsättningssidan har industriföretagen förskjutit detta mönster framåt ca ett halvår genom att kvarhålla arbetskraft i onormal omfattning delvis genom produktion på lager. De stora lagren kommer å andra sidan att skjuta fram behovet av arbetskraft i tiden vid uppsvingets början därför att leveranserna i början i onormalt hög utsträckning kan ske direkt från lager. Argumentet att sysselsättningskonjunkturs recessionsfas kortats av är därför *hållbart endast om man tror på ett extra kraftigt internationellt efterfrågeuppsving enligt det gamla tidsmönstret*. För att säga något om detta måste vi bedöma såväl amplitu-

den som trenden i det framtida uppsvinget. Jag skall göra ett försök, som talar för att vi får ett kraftigt uppsving, och att det är rationellt för företagen att i sin sysselsättningsplanering rikta in sig på ett starkt uppsving under 1977 och 1978, *om* (obs!) man känner sig tillräckligt väl garderad likviditetsmässigt för ytterligare nästan 12 månader av relativt svag efterfrågeökning och måttliga prishöjningar.

Jag vill betona att även om det kan tyckas så, så stöder inget nu tillgängligt siffermaterial och inga tillgängliga internationella prognoser den speciella nyans i utsikterna jag skall presentera. Snarare tvärtom. Låt oss först titta på diagram III, som visar BNP-utvecklingen i OECD-området under 25 historiska år och två framtida år.

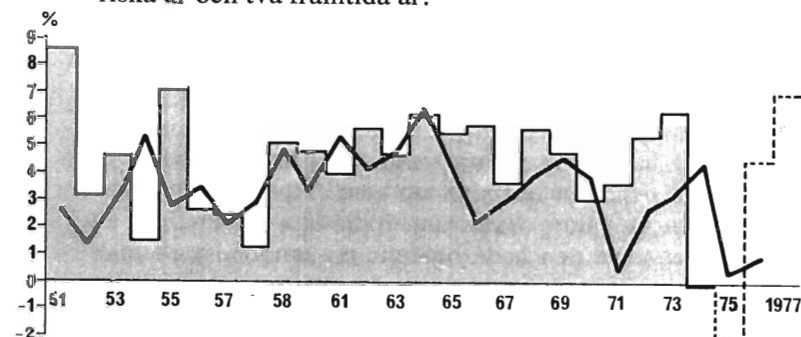


Diagram III. BNP-tillväxt i procent per år 1951-77. Staplarna avser OECD, kurvan avser Sverige.

Vi kan konstatera att någonting mycket speciellt tycks ha inträffat 1974 och 1975. Relativt stabila ökningstal i industriländernas samlade BNP år från år på 4 à 5 % gjorde plötsligt ett hopp uppåt 1973 till över 6 % och följdes därefter av en två-årig djupdykning till *minus 2 %* 1975 enligt preliminär statistik. Ingen prognosmakare förutsåg denna utveckling någonstans. Däremot har det varit gott om folk som under 1974 och 1975 dragit ut tendenserna nedåt och förutspått industriländernas ekonomiska undergång. Det skall nämnas att vi i Sverige trodde vi skulle klara oss över "minusgapet" till i höstas, när plötsligt exporten började minska dramatiskt.

Vad som håller på att hända för närvarande är att internationella prognosmakare börjar få ordning på sina förvirrade kalkyler och förutser en sakta återgång till mer normala tillväxttal. 4 à 5 % BNP-tillväxt för hela OECD 1976 verkar nu vara en ganska allmänt accepterad siffra. När vi ("Industrikonjunkturen" våren 1975) räknade fram den för snart ett år sedan togs den inte på allvar.

Vad som hände 1974 och 1975 är extremt. Det började med oljeprishöjningarna 1973, men sedan tog industriländernas finansministrar vid och det blev ekonomiskt kaos. Jag skall inte gå in på detaljerna i förklaringen varför. Denna syn tycks nu vara accepterad – om än i mildare ordalag – i vårt eget finansdepartement. Mekaniken är ganska enkel bokföringstekniskt. En höjning av importpriserna av den omfattning det var frågan om kommer automatiskt – om ingenting görs för att motverka effekterna – att urholka köpkraften i inkomsterna i samhället (såväl företagets vinster som hushållens löner). Det var denna gång en exceptionell storleksordning på den deflationseffekt som träffade världen. För att motverka den hade behövts en ekonomisk-politisk insats mångdubbelt större än allt vad som tidigare förekommit i något land. Ett försök i rätt riktning hade i varje fall varit värt ett lovord. Nu gjorde nästan alla industriländer tvärtom och slog till bromsarna under pågående konjunkturavmattning, mot såväl sunt förnuft som bättre vetande, med Väst-tyskland i spetsen. Möjligen var det någon gammal tumregel – som inte gällde längre – som tillämpades. När inflationen är hög och man har stora bytesbalansunderskott skall man strama åt den ekonomiska politiken. Så lyder en välbekant, *giltig* tumregel. Konsekvensen blev en 2-procentig minskning av det totala produktionsresultatet i OECD-området 1975 och en ännu kraftigare minskning av världshandeln. 17 miljoner av ca 300 miljoner var under hösten förra året arbetslösa inom OECD-området.

Ett av de få undantagen från detta ekonomisk-politiska vansinne 1974 var Sverige. Momssänkningen

och andra stimulansåtgärder 1974 förklarar en (stor) del av att det gått så väl här hemma som det gått hittills. Hade finansministern fortsatt den politiken rätt igenom 1975 hade han varit garanterad en plats i de nationalekonomiska läroböckerna som ett unikt fall av väl skött ekonomisk politik. Bovarna i det internationella dramat är alltså industriländernas, icke OPEC-ländernas finansministrar.

Låt oss hålla detta i minnet, därför att den speciella nyansen i min bedömning av 1977 är att vi under detta år får en upprepning (internationellt) av den bakvända politik som hittills förts, vilket kommer att förstärka det internationella konjunkturuppsvinget. Och har jag fel på denna punkt förstärks endast behovet av de åtgärder, som jag tänker föreslå.

Nästa konjunkturuppgång?

Konjunkturavmattningen har dragit ned såväl företagens som hushållens investeringsverksamhet i hela industrivärlden. Företagens råvaru- och insatsvarulager har dragits ned till ett minimum. Denna situation är inte hållbar länge annat än under depressiva förhållanden. Så snart utsikterna börjar förbättras kan vi vänta oss en omkastning.

Det är helt klart att toleransnivån för höga arbetslöshetstal i industriländerna visat sig vara högre än någon anade. Politiskt kanske detta kan förklaras av att politiska myndigheter på ett inte särskilt hederligt sätt kunnat lägga över ansvaret för krisen på andra, utomstående krafter som oansvariga oljeschejker o s v och avstå från att vidtaga åtgärder i den blåögda tron att man därmed skulle hejda inflationen och reducera bytesbalansunderskotten.

Under 1975 tvingades dock stimulansåtgärder fram i de flesta industriländerna – alldeles för sent. Det lilla vi vet om det ekonomiska maskineriet på nationell nivå säger oss dock med relativt stor säkerhet att de åtgärder som insattes 1975 på hösten kommer att få full effekt under andra hälften av detta år, när vi ändå väntar oss att det internationella uppsvinget

skall ha kommit i gång. I stället för att ha bryggat över konjunktursens bottenfas 1975 förstärks i stället uppsvinget.

Detta gör förmodligen inte särskilt mycket, eftersom kapacitetsutnyttjandegraden i OECD-området är mycket låg och färdigvarulagren hos säljarna höga. I BNP-termer räknar vi med att uppemot 10 % av resurserna för närvarande är outnyttjade i medeltal inom OECD-området.

Efterfrågan kan därför växa mycket kraftigt under 1976 och 1977 utan någon risk för att kapacitetstaken skall nås och inflationseffekter börja göra sig gällande igen.

Min gissning är därför att totala efterfrågan i OECD-området sakta skall sega sig uppåt under 1976, varvid den amerikanska ekonomin leder uppsvinget. 4 à 5 % uppåt i BNP 1976 verkar vara en rimlig uppskattning. Under 1977 kommer konjunkturuppsvingets inneboende krafter att blomma ut för fullt tillsammans med efterdyningarna av den för sent insatta stimulanspolitiken. Jag kan mycket väl tänka mig en så kraftig BNP-ökning för OECD-området som 7 %, något som bara inträffat en gång tidigare under efterkrigstiden. Med denna gynnsamma bild kommer svensk export att haka på uppsvinget först 1977, varvid råvaruindustrierna leder från senhösten i år.

Inte heller denna optimistiska prognos bör ge anledning till några överdrivna föreställningar av en parallell återuppståndelse av tidigare extrema inflationstal, definitivt inte detta år, förmodligen inte heller 1977. Överskottsresurserna i världsekonomin är för stora för detta. Jag hyser personligen den föreställningen att 1969–75 års extrema inflationserfarenhet mer eller mindre är över och att vi gradvis kommer att återgå mot mera normala prisökningstal.

Jag vill markera att min "prognos" för 1977 är mycket gynnsam. Jag tror inte många är beredda att backa upp den *än*. De allra flesta prognosmakare vill ha någon siffra, framräknad på något välbekant sätt,

innan man vill säga något oreserverat. Man kommer i så fall att få vänta ännu en tid.

Från den gynnsamma bild jag skisserat följer inte heller att vi lätt och galant kan avvakta utvecklingen på vår arbetsmarknad utan att göra något ytterligare i den tron att vi har läget under kontroll. Det har vi inte. Jag vill därför avsluta med ett dubbelförslag till ekonomisk-politiska åtgärder inriktade dels på omedelbara effekter på arbetsmarknaden, dels mot en gardering för nästa konjunkturuppsving. Det skall understrykas att om min ljusa syn på utvecklingen 1977 visar sig vara för optimistisk, så förstärks endast behovet av de åtgärder jag föreslår för Sverige.

Den ekonomiska politiken

Vi har nu kommit till mitt föredrags slutkläm: Vad *bör* vi göra? Vad *kan* vi göra? Vad *vill* vi göra? Utan ett klart beslutsproblem i bakgrunden blir det inte mycket mer än intellektuell underhållning kvar av ekonomisk analys. Och för de flesta finns det då roligare saker att sysselsätta sig med.

Man hör ofta någon auktoritet i beslutsställning markera med allvar i rösten att "vi avvaktar noggrant den vidare utvecklingen innan vi beslutar oss. Vi har läget under full kontroll. När vi fått ytterligare information kommer vi att agera kraftfullt för att vända utvecklingen i önskad riktning."

Den personen har *inte* läget under kontroll. Detta är en välkänd erfarenhet i affärssammanhang. Den som väntar, tills han vet, upptäcker normalt att tåget redan gått. Detta gäller även den ekonomiska politiken. *Alla beslut måste fattas på grundval av prognoser* och man löper alltid risken att få fel. Man har dock 100 % garanti att få fel om man väntar med beslut tills det man skall förhindra redan inträffat.

Vad gäller *sysselsättningen* resten av detta år kan inte mycket göras. Större delen av vår vapenarsenal är oanvändbar därför att effekterna dröjer så länge. Vi kan naturligtvis vänta och se och hoppas på det bästa, men jag vågar påstå att risken är stor för

obehagliga överraskningar. Vill vi gardera oss, vilket jag anser vi bör göra, måste inriktningen helt och hållet vara att söka påverka företagens beslut om att ej reducera sin arbetsstyrka och framför allt att ej vidtaga extra, överdrivna försiktighetsåtgärder. Bakom sådana beslut ligger överväganden som handlar om likviditet och risktagande.

I övrigt bör politikens huvudinriktning vara att förbereda en mjuk övergång till att påverka nästa högkonjunktur. Eftersläpningsmönstret gör att detta måste ske redan från denna höst. Denna planering blir desto viktigare för mig eftersom mitt kortsiktiga förslag kräver kompenserande effekter i restriktiv riktning något år senare.

Mitt förslag är:

1. Sänk arbetsgivareavgiften kraftigt och *omedelbart* (alternativt: tag helt bort den) under 3 kvartal.
2. Inrätta från och med i juli detta år ett nytt *investeringsfondssystem* som gör det möjligt för *hushållen* att i begränsad utsträckning spara före skatt och skjuta skattekonsekvenserna framför sig till dess inkomsten omsätts i form av konsumtion. (Se Bilaga, sid 29–30.)

Vad beträffar de omedelbara insatserna ägnade att påverka sysselsättningen finns det inte många alternativ till den åtgärd jag föreslagit. En medveten nedskrivning av kronan ger ganska likartade effekter, och jag är inte främmande för den utvägen. Vad jag däremot vore tacksam om jag slapp se verkställt är följande scenario: Under hösten detta år slår den internationella konjunkturavmattningen igenom i de svenska sysselsättningssiffrorna. Denna situation tvingar fram en allmän stimulanspolitik på bred front med syfte att påverka sysselsättningsläget. Denna politiks effekter inträffar med full styrka när konjunkturuppsvinget på allvar kommit igång mot slutet av 1977 och sysselsättningsproblemet redan löst sig självt.

Generell ekonomisk politik tar mycket lång tid på sig för att få effekt, speciellt stimulanspolitik under en pågående konjunkturavmattning. Effekterna drunknar i lagersystemet för att sedan komma fram som effekter på sysselsättning och produktion först när ekonomins aktivitetsnivå börjar närma sig fullt kapacitetsutnyttjande. Den mest effektiva stimulanspolitiken bör därför sättas in tidigt och inriktas på att hålla aktivitetsnivån uppe så länge som möjligt under nedgångsfasen. På den punkten skötte vi oss enligt min mening föredömligt 1974 (momssänkningen m m).

På samma sätt bör den ekonomiska politiken ges en restriktiv inriktning mycket tidigt under efterfrågeuppsvinget, kanske till och med så tidigt att sysselsättningsläget fortfarande håller på att försämrans. Det medges att det kan vara svårt att motivera en sådan till synes paradoxal politik, om man inte samtidigt lyckas förklara hur sammanhangen ser ut. Är man inte beredd att medvetet föra politiken så att den får avsedda effekter, är det dock ofta bättre att låta bli att föra någon politik alls.

Det är ännu ingen brådska med att ge den generella ekonomiska politiken en restriktiv inriktning. Mitt förslag innebär endast en mjuk övergång i *rätt riktning*. Det kan behövas kraftigare åtgärder i början av nästa år. Men även då kommer arbetsmarknadssituationen att vara sådan att restriktiv ekonomisk politik verkar felaktig för de flesta, trots att det då redan börjar bli för sent.

Mitt förslag om ett sparsystem för hushållen har den ytterligare fördelen att det kommer att höja det privata sparandet. Hur mycket är svårt att bedöma. Men en höjning är, som den senaste långtidsutredningen så väl påvisat, en nödvändig förutsättning för att den växtkalkyl och den bytesbalans man där räknar fram skall bli verklighet vid pass 1980. Såväl en väl tidsanpassad stabiliseringspolitik som ett höjt privat sparande verkar därmed bli nödvändiga in-

gredienser i de mekanismer som skall vrida den svenska ekonomiska tillväxten uppåt från den sjunkande trend som jag visade på i mitt första diagram, åtminstone enligt långtidsutredningens egna kalkyler.

Den extra knorren hos förslaget (sparsystemet) är att finansministern, när han så önskar, kan använda systemet till att stimulera konsumtionen genom att ge möjlighet till skattereducering under en viss period när det är angeläget att få fart på den privata konsumtionen. Han kan då minska skattesatsen, så att det blir förmånligt att ta ut pengar från kontona och omsätta pengarna i konsumtion.

Det här instrumentet kommer att vara utmärkt att ha när vi kommer in i nästa konjunkturavmattning — jag är nämligen övertygad om att konjunkturerna kommer att fortsätta att rulla i ganska odämpad takt. Har man satt en sådan jättelik produktionsvolym i rörelse internationellt, som man har gjort under de senaste tre åren, kommer det att ta tid att dämpa rörelsen. Instrumentet kommer att vara utmärkt att ha omkring år 1978.

Många kanske säger att detta inte är praktisk politik och att förslaget strider mot gängse principer och sätt att se på problemen i detta land. Det kan inte hjälpas — alla bra förslag strider mot några principer, åtminstone tills de har omsatts i praktisk politik. Det måste vara ekonomernas uppgift att lägga fram förslag, och det här är ett mycket bra förslag.

Bilaga

Ett system för konjunkturvarierat sparande före skatt hos hushållen

Förslaget, som syftar till att via skattesystemet stimulera ett sparande som bättre passar konjunkturen, bygger på två förändringar i vår skattelagstiftning.

1. En begränsad, tillfällig inkomstskattebefrielse för den del av sparandet som sker på särskilda sparkonton.
2. En möjlighet för statsmakterna att, när konjunktursituationen så kräver, medge en definitiv, partiell skattebefrielse för finansiering av konsumtion via dessa konton.

Systemet, som har vissa likheter med de s k skogskontona och även investeringsfonderna, innebär att varje inkomsttagare frivilligt skall ha möjlighet att avsätta upp till ett visst maxbelopp av sin lön, såg högst 5 000 kr per år, på ett särskilt sparkonto i banksystemet. Han får sedan göra motsvarande avdrag i sin deklaration.

På dessa sparkonton räknas normal bankränta på långsiktigt sparande och ingen beskattning sker så länge sparmedlen inklusive ackumulerad ränta står kvar på dessa speciella konton. Inkomsttagaren skall ha möjlighet att, när han så vill, dra på detta sparande. Normalt skall uttag från kontot i vanlig ordning tas upp som inkomst i hans deklaration det år uttaget görs. Han får då inga direkta skattefördelar på annat sätt än att han kan förränta sitt sparande före skatt till den tidpunkt han tänkt sig att omsätta det i konsumtion. Då följer skattekonsekvensen i vanlig ordning. Om hans skattesats då är högre än den var vid avsättningstillfället kan incitamentet att utnyttja systemet snarare vara negativt. För inkomsttagare med mycket variabla inkomster har systemet fördelen att de kan jämna ut sina inkomster över tiden. Detta är en fördel som företagen redan har och som i rimlighetens namn även bör gälla enskilda inkomsttagare.

När statsmakterna så finner vara lämpligt ur stabiliseringspolitisk synpunkt skall man kunna *medge en sänkt skattesats på uttag från dessa sparkonton som sker under en viss förutbestämd period.*

Den invändning, som ofta framförs mot stimulans av sparandet via inkomstskattesystemet, nämligen att det gynnar höginkomsttagare med höga marginalskatter gäller inte utan vidare här. De kan visserligen göra avsättningar genom att ta från redan uppsparade medel och föra över på de nya kontona. Men fördelen är begränsad, eftersom full beskattning följer när man vill dra på dessa konton igen. Enda undantaget gäller när statsmakterna medvetet reducerar skattesatsen tillfälligt i en konjunkturavmattning för att stimulera konsumtionen.